

Idrott och historiebruk

- exemplet idrottshistoriske föreningar i Sverige

Af Jan Lindroth

Introduktion

Ett historiebruk har alltid funnits. I själva verket är användningen av ett historiskt perspektiv oändligt vidsträckt och allmänmänskligt. Det sträcker sig – om man så vill – från att utnyttja tidigare personliga erfarenheter av alla de slag i nuets agerande till indoktrinerande skolböcker i historia eller historiemanipulerande statsmakter. Det omfattar produkterna av vetenskaplig forskning men lika väl den amatörmässiga jubileumsskriften. Det kan yttra sig i bild, ord, föremål och praktisk handling. Det kan vara medvetet eller omedvetet, det kan ha en rad syften: praktisk vägledning, ideologisk styrning, existentiella tankeställare, underhållning och gemenskap.

Den akademiska forskningen tycks ha fått ett ökat intresse för bruket av historia. Man tenderar att se det som ett eget forskningsområde. Därmed skiljer man ut det från historiografin, historieforskningens egen historia, som ju i sig själv belyser en del av historiebruket – men med stora begränsningar. Från svensk sida märks intresset för historiebruk exempelvis i det senaste numret av *Historisk tidskrift*, den ledande historievetenskapliga tidskriften i landet (HT 2002/2 »Tema historiebruk«).

Som exempel på vetenskapliga monografier som i senare tid belyser historiebruket kan man – fortfarande från svensk horisont – nämna Klas-Göran Karlssons forsk-

ning om Rysslands och Sovjetunionens mycket medvetna och växlingsrika hantering av den egna historien. Han har även i andra skrifter belyst historiebruket på skilda håll. Delvis i hans efterföljd har Ulf Zander skildrat »Bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte«.

Att fundera över hur historien använts och används borde vara av intresse även för idrottsforskaren. Frågan gäller då historiens betydelse inom »idrottssamhället«; det senare kan med fördel tolkas brett som en samlande beteckning på alla någorlunda engagerade personer, organisationer, institutioner och andra grupperingar med direkt huvudinriktning på fenomenet idrott. Det är lockande att spekulera kring detta tema, som i andra sammanhang vore värt grundligare studier och överväganden.

En aspekt gäller tävlingsidrottens prestationstänkande. Hanteringen av resultat och rekord är i högsta grad historiskt betingad, den förutsätter ett historiskt perspektiv och utgör per definition ett sätt att bruka historien. Idrottsrekordets historiska bakgrund har för övrigt debatterats i tidigare internationell forskning. Att denna aspekt varit synnerligen aktuell hela 1900-talet har allt tydligare omvitnats både genom idrottsorganisationernas verksamhet men också genom massmedias, näringslivets och politikernas kraftiga uppslutning. Betydelsen av denna aspekt, envetet upp-

rätthållen av en sportjournalistkår med snäva perspektiv, har varit så stor att »idrottshistoria« i de flesta kretsar associeras just med tävlingsidrottens mer eller mindre mätbara prestationer och deras aktörer – ett ensidigt synsätt.

En annan aspekt på bruket av historia inom idrottssamhället leder över till organisationerna, deras självbild och sammanhållande identitet. Även här används historien på en rad intressanta sätt. Man behöver bara erinra om de myriader av jubileumsskrifter som producerats genom decennierna i en (sannolikt) kontinuerligt ökande volym. Dessa skrifter har ytterst sällan vetenskapliga ambitioner. Som amatörprodukter, ofta författade av organisationernas egna trotjänare, är de i själva verket goda källor till den egna självbilden, till vad man anser värt att betona i den gångna verksamheten. Här – liksom i fallet med idrottsprestationerna – är det den egna historien som används.

I själva verket finns det en nära koppling mellan de två aspekterna, mellan prestationsfokusering och organisationshistoria. Tidigare prestationer bär upp åtskilligt av organisationernas självbild. Både ledare och aktiva inom många (de flesta) av idrottens föreningar representerar denna kombination. Man får då kanske snarare en trehövdad storhet: personen – organisationen – prestationen. Den förklarar åtskilligt av den organiserade verksamhet som växt fram i Sverige till något av en minifolk-rörelse: de idrottshistoriska föreningarna. Det följande blir – efter önskemål från årsboksredaktionen – en presentation av detta fenomen: Vad är en idrottshistorisk förening? När började de? Drivkrafter? Organisationsform? Antal och medlemmar? Verksamhet?

Definition och startfas

En idrottshistorisk förening kan förstås som en frivillig organisation inriktad på idrott i förfluten tid. Den bedriver ingen egen aktiv idrottsverksamhet; dock skulle man ju kunna tänka sig idrottsutövning i gamla former (kläder, utrustning, regler med mera) men inte av dagens typ. Allt som har med historia att göra kan ingå. Det rör sig med andra ord om specialföreningar för idrottshistoria.

När uppstod de första? För svenskt vidkommande skulle man kunna tro att den länge starka lingtraditionen inom gymnastiken hade givit upphov till historiska föreningar. Faktum är också att en riksförening för den linggymnastiska historien höll på att bildas i slutet av 1940-talet. Bevarade stadgar och programförklaring ger svart på vitt. Främsta drivkraft tycks ha varit kulturhistorikern Albert Wiberg, som författat uppsatser i gymnastik- och idrottshistoria. Men initiativet rann ut i sanden.

Detta betyder naturligtvis inte att linggymnastikens företrädare försummade att bruka historien. I själva verket blev den i allt högre grad deras vapen; så många och stora personer som lingianerna kunde inte så länge ha gjort fel! Historien som legitimerings- och identifikationsfaktor har sällan spelat en större roll än i linggymnastikens fall. Men det skedde inom organisationer med annan huvudinriktning, exempelvis Svenska sjukgymnastiksällskapet Ling, Föreningen GCI och Svenska gymnastikförbundet. Här öppnar sig ett intressant uppslag för djupare studier inom området idrott och historiebruk. Men att det veterligen aldrig funnits en enda specialförening för linggymnastikens historia är både märkligt och tankeväckande.

I mitten av 1900-talet började tävlingsidrotten definitivt att ta kommandot inom

svensk kroppsövningskultur. Den fysiologiskt motiverade rörelsen segrade över den anatomiskt motiverade hållningen, prestationen över formen. Men specialföreningar för idrottshistoria uppstod inte vid detta paradigmatiskt betonade skifte i tyngdpunkt. I stället fick man vänta till mitten av 1970-talet. Frågan är om det var externa strukturer som gav förutsättningarna eller tillfälligheternas spel inom idrottssamhället.

De externa strukturerna skulle kunna bestå av tendenserna till ett breddat historieintresse som uppstod på 1970-talet parallellt med ett redan under 1960-talet ökat intresse för folkrörelsernas historia och arkiv. Man samarbetade mellan universitet och det aktiva fältet på området arbetarhistoria, arbetslivet blev intressant att studera. Även kvinnor och emigranter aktualiserades som angelägna studieobjekt efter skrämmande försummelser från forskarsamhällets sida. Breddning och intresse för försummade grupper var decenniets lösenord. Inte minst viktigt kan det ha varit att den historiska amatörforskningen sköt fart inklusive den genealogiska. Man talade om historiska gräsrotsrörelser och en gräv-där-du-står-mentalitet.

Tesen skulle nu kunna vara att vi här i de omgivande kultur- och forskningsstrukturerna har att söka orsaken till att idrottshistoriska föreningar började uppstå under detta decennium. Den motsatta tesen är att idrottslivet – här som i många andra avseenden – gått sin egen väg, att det i tämligen autonom suveränitet skapat egna verksamhetsområden och regelsystem som inte kan förklaras med enkla hänvisningar till det omgivande samhällets påverkan. Att argumentera för den ena eller andra tesen skulle ta orimligt utrymme i anspråk. Som medaktör och berättande källa i det idrottshistoriska föreningsbildandet lutar jag personligen åt den autonoma tolkningen, i

varje fall så länge man nöjer sig med den medvetet upplevda påverkan.

Hur som helst, 1976 bildades två föreningar av intresse i detta sammanhang: Föreningen idrottsarkivet i Helsingborg (FIA) och Svenska idrottshistoriska föreningen (SVIF). Den senare verkade alltså på riksplanet och det kan vara lämpligt att först och i korthet följa den linjen, som numera i ett internationellt perspektiv inte är originell men var det vid bildandet.

SVIF tillkom alldeles avgjort av praktiska, inomidrottsliga skäl. Inga som helst förebilder gjorde sig gällande. Saken var den att Ingvar Rörs och Åke Svahn i samband med sina internationella kontakter åtagit sig att arrangera den åttonde internationella kongressen för idrottshistoria i Uppsala 1979. Uppdragsgivare var The International society for the history of physical education and sport. Jag drogs in i förberedelserna som sekreterare. För att få någon plattform (i brist på intresserade institutioner) och inte bara framstå som den trio äventyrare i idrottsvetenskapens utmarker som vi de facto utgjorde, bildade vi SVIF. Ett extra skäl var att det ganska stora anslag regeringen beviljat förutsatte någon form av ansvarig organisation. Vi var fullt inställda på att upplösa föreningen efter avslutad kongress. Nu blev det ändå en fortsättning. Verksamheten cirkulerade kring ett par, tre möten per år och ett mycket enkelt medlemsblad, medlemsantalet kring 100. Först efter fem år, 1981, inträffade något väsentligt nytt: en tryckt årsbok på i regel 150-200 sidor började ges ut under den programmatiska titeln Idrott, historia och samhälle. Den lever fortfarande. Medlemsantalet pendlar numera kring 700-strecket. Verksamheten är i grova drag intakt med vissa försök till breddning av repertoaren. Men viktigast är kanske att SVIF i viss mån påverkat tillkomsten av

liknande föreningar: dels motsvarigheter i andra nordiska länder, dels Sveriges olympiahistorikers förening (SOF), stiftad 1986. Dessutom gav det impulser till regionala idrottshistoriska föreningar.

Med de senare är man inne på gräsrotsrörelsen, på den breddning regionalt och lokalt som nog är typisk just för utvecklingen i Sverige. FIA kan ses som den första idrottshistoriska föreningen, då den bildades några månader före SVIF. Men genom att koncentrera sig på en ort, Helsingborg, är den inte typisk för fortsättningen. Den avviker även genom sin breda inriktning på arkiv-, biblioteks- och museifunktioner. I själva verket fick och har FIA formen av en lokal kulturhistorisk frivilligorganisation på idrottsområdet med dokumentation, utställningar och vanlig föreningsverksamhet på programmet. Den har fortfarande ingen motsvarighet på annan ort i landet.

Mönsterbildande blev i stället Dalarnas idrottshistoriska förening. Den bildades 1979 på initiativ av Ingvar Rörs, själv dalkarl av födsel och ohejdad vana. Som namnet anger omfattade denna förening ett helt landskap. Så blev också fallet med merparten av övriga föreningar som successivt tillkom. Ty en fortsättning blev det. Starten inföll alltså på 1970-talet genom tre föreningar: FIA, SVIF och föreningen i Dalarna, alla med olika omfattning och inriktning. Man kan tala om pluralism.

Expansionen

Efter den trevande starten på 1970-talet tillkom en rad nya regionala föreningar. Den senaste torde vara en förening på Gotland, bildad vid millennieskiftet. Även föreningen i Stockholm kom relativt sent, delvis beroende på att SVIF hade huvuddelen av sin mötesverksamhet förlagd till huvudstaden och i viss mån kunde fylla en lo-

kalförenings uppgift som gemensam träffpunkt. Men i stort tycks föreningsbildandet ha stannat upp tills vidare. Vi har nu en situation där de flesta landskap/län omfattas av en idrottshistorisk förening. De vita fläckarna finns främst i det glesbefolkade Norrland. Sammanlagt kan man nu räkna med minst ett 20-tal föreningar i landet, de flesta regionala.

Bland föreningarna får man inkludera de två som är organiserade kring idrottsmuseerna i Göteborg och Malmö. De har karaktären av vän- och stödföreningar med viss mötesverksamhet. Riksidrottsmuseet i Stockholm ligger däremot nerpackat i förråd och kan i bästa fall beskrivas som vilande. Den har inte haft någon stödförening, medan däremot Riksidrottsförbundet (RF) var och i princip fortfarande är huvudman. På riksplaneln har den anrika Sveriges centralförening för idrottens främjande, stiftad 1897, sedan flera år en fast kommitté med egen budget för historie- och museifrågor. Även Sveriges olympiska akademi, stiftad 1989, har direkt och indirekt en historisk och ideologisk inriktning, något som gäller motsvarande akademier i ett stort antal andra länder.

Medlemsantalet i föreningarna är starkt skiftande. Ingen sitter inne med någon vederhäftig totalsumma. Generellt pendlar siffrorna mellan hundra och tusen. Man skulle kunna tro att SVIF som riksförening och med omkring 700 medlemmar toppade listan men så är alltså inte fallet. Flest medlemmar, betydligt över 1000, har Westergötlands idrottshistoriska sällskap. Det är dessutom originellt genom att vara regional huvudorganisation för 10-15 lokala föreningar. Men exempelvis närmar sig föreningarna i Småland och Värmland tusentalet. 1995 uppskattades antalet medlemmar i landet till totalt drygt 5.000 – och då rörde det sig om en minimisiffra. Nu

bör den höjas betydligt, kanske är den på god väg mot 10.000.

Organisatorisk och social förankring

Hur har de idrottshistoriska föreningarna tillgodosett sina behov av organisatorisk bas, exempelvis kansliresurser och lokaler? Teoretiskt sett är ett alternativ full autonomi, att de stått och står helt på egna ben. Ett annat är fast anknytning till någon närstående organisation eller institution. I princip kan man tänka sig flera, exempelvis kulturinstitutioner som arkiv, bibliotek eller museer. En annan möjlighet skulle folkrörelserna, i synnerhet idrottsrörelsens organisationer kunna erbjuda. Allt tyder på att majoriteten sökt och till stor del fått sitt främsta stöd inom idrottsrörelsen. Detta gäller i synnerhet den typiska regionala föreningen. Här är det distriktsidrottsförbunden (Riksidrottsförbundets regionala avläggare) som svarat för de stora stödin-satserna. Det har skett tillsammans med idrottsrörelsens studieförbund (SISU), som ofta delar lokal med distriktsförbundet.

Svaret på den inledande frågan blir alltså att föreningarna i regel är förankrade i idrottsrörelsens organisationer, oftast på distriktsnivå. Formellt är de helt självständiga. I praktiken har de mer eller mindre kanslistöd och/eller finansiellt stöd. Det leder till visst beroendeförhållande, som dock knappast påverkar verksamheten. Vi har att göra med föreningar som organisatoriskt verkar med stöd av den »stora« RF-ledda idrottsrörelsen. Hur det skulle gå utan detta stöd kan diskuteras; att åtskilliga skulle klara sig för egen maskin är glas-klart.

Samtidigt kan konstateras att offentliga eller andra kulturinstitutioner inte spelat

nämnavärd roll som bas för den idrottshistoriska gräsrotsrörelsen. Det betyder inte att givande kontakter saknats. Arkiv, bibliotek och museer har ställt upp som samarbetspartners i samband med konkreta projekt, exempelvis utställningar och insamling av dokumentation. Men vid sådana engångsaktiviteter har det i regel stannat. Detta ger en intresant antydning om att idrottens historiska dimension mer setts som idrottsrörelsens än det allmänna kulturlivets sak. I förlängningen ligger en ofta berättigad anklagelse mot det senare för att ha försummat idrotten, för att ha utmönstrat den ur kulturbegreppet och det egna ansvarsområdet.

I ett organisatoriskt avseende överraskar de idrottshistoriska föreningarna storligen; de har inte slutit sig samman i någon fast form. Det reflexmässiga beteendet i organisations-Sverige skulle naturligtvis ha varit att man sedan länge haft ett »De idrotts-historiska föreningarnas riksförbund« eller liknande. Så är inte fallet. Visserligen har en kontaktkommitté funnits i många år, tidvis knuten till SVIF. Och årligen, på senare tid vart annat år, har en nationell konferens för föreningarnas representanter arrangerats, där gemensamma frågor diskuterats (inte minst för och emot ett riksförbund). Men hittills har fruktan för överorganisation och onödiga kostnader segrat. Till bilden hör att varken SVIF, RF eller annan riksorganisation visat intresse av att ta ledningen och samordningsansvaret – en något märklig situation i en organisationsvärld där »makt« och inflytande brukar eftersträvas. Den idrottshistoriska gräsrotsrörelsen fortsätter att vara just en sådan med skiftande struktur och verksamhet.

Den sociala förankringen däremot är inte alls överraskande. Systematiska undersökningar saknas. Men all erfarenhet pekar på att medlemmarnas stora majoritet består av

äldre män. Vidare ligger tyngdpunkten på ledare och före detta aktiva inom tävlingsidrotten, två roller som ofta förenats. Allt tyder alltså på att de idrottshistoriska föreningarna bärs upp av idrottsrörelsens medlemmar, ofta med idrottskarriären bakom sig. Iakttagelsen harmonierar med det faktum att man sökt organisatorisk förankring inom idrottsrörelsen. Att kvinnorna i huvudsak lyser med sin frånvaro går väl in i bilden, i synnerhet som man här måste räkna med en eftersläpning som förhoppningsvis upphör när de senaste två, tre decenniernas många idrottsaktiva kvinnor åldrats.

Verksamheten

Två områden dominerar föreningarnas verksamhet: möten och publikationer. Mötesverksamheten är inte bara konventionell. På sina håll har den utvecklats till så kallade »idrottskaféer«. Först och mest avancerat har dessa bedrivits av Värmlands idrottshistoriska förening, som bland annat i detta avseende tjänat som förebild för andra. På dessa sammankomster dricks det inte bara kaffe. Hit kommer idrottsfolk för att lyssna på en eller flera kolleger, som berättar om sina tidigare idrottserfarenheter i tävlingar och organisationer. Av naturliga skäl blir temat oftast knutet till en speciell idrottsgren, ort eller förening. Därefter vidtar diskussion och sällskaplig samvaro. Nostalgin flödar, många återser varandra efter långa uppehåll. Tidningsklipp och foton kommer kanske fram. Du får uppleva en bit av den idrottshistoria som ligger dig nära. Genom att låta kaféträffarna ambulera mellan olika platser nås större geografiskt genomslag. Men inom åtskilliga föreningar nöjer man sig med en mer inskränkt mötesverksamhet.

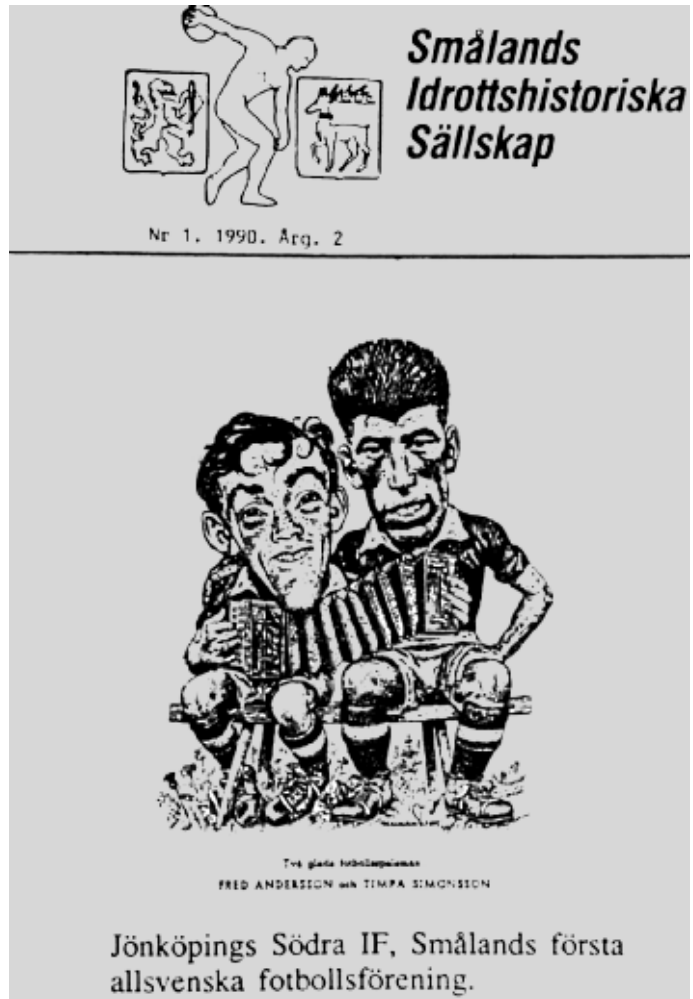
Publikationerna växlar starkt i omfattning och ambitionsnivå. Årsböcker är det sällan

eller aldrig fråga om (bortsett från SVIF:s på riksplanet). Någon enstaka förening (exempelvis den i Blekinge) står bakom mindre böcker. Men medlemsblad är desto vanligare, den typiska publikationsformen. Somliga är ganska påkostade och innehållsrika, andra enkla. Innehållet speglar föreningarnas förankring och rekryteringsunderlag: den lokala och regionala föreningsidrotten med dess ledare, aktiva utövare och tävlingar. Märkliga prestationer och resultat spelar stor roll. Men även vardagligare förhållanden träder fram. Jämfört med dagspressens ensidiga stjärnfokusering uppmärksammas ledarna och den breda föreningsidrotten betydligt mer; här får de en presentation och ett erkännande som sällan ges i massmedia.

Tillsammans med jubileumsskrifter och föreningsarkiv tillhandahåller dessa publikationer ett utmärkt källmaterial för idrottshistoriska studier. Men det är ett viktigt konstaterande att de idrottshistoriska föreningarna själva sällan bedriver egentlig forskning, vilket inte utesluter goda ansatser och undantag. I huvudsak mobiliserar man personliga minnesbilder och sätter delar av dem på pränt. Det är alltså i regel fråga om att producera källmaterial mer än att utnyttja det. Kontakter med historiska och andra institutioner på universitet och högskolor förekommer men är sällsynta. Här finns behov av ökad aktivitet, om inte annat så för att försöka stimulera till vetenskaplig historisk idrottsforskning.

Ett tredje, mer heterogent verksamhetsområde kan betecknas som idrottslig kulturminnesvård och -exponering. Former och omfattning är okända. Det kan gälla bandinspelade intervjuer med idrottsveteraner, inventering av arkivmaterial och utrustning med mera, utställningar, arbete för att inrätta och driva ett idrottsmuseum eller idrottsligt minnesrum, insamlande av litte-

Ett gott exempel på medlemsblad.



ratur. I dessa sammanhang kan de idrotts-historiska föreningarna komma i kontakt med offentliga kulturinstitutioner. Den vägen går det att bryta lite av den självvalda eller påtvingna isoleringen och samtidigt motverka tendensen att framstå som sällskap för inbördes beundran. I egen forskning (amatörisk eller professionell) och i en intensifierad satsning på idrottens kulturminnen inklusive yttre kontakter ligger enligt min mening de idrottshistoriska föreningarnas viktigaste framtida utmaningar.

Konklusion

Som framgått bildar de idrottshistoriska föreningarna en ofullständigt känd, spännande och olikartad materia utan samlad ledning och fasta mallar. Den minsta gemensamma nämnaren är anknytningen till den lokala och regionala idrottsrörelsen med tävlingsidrott i centrum; sådant som skolidrotten, det rörliga friluftslivet och befolkningens oorganiserade motionsvanor faller nästan konsekvent utanför intresseramén. Det rör sig om en spontant fram-

vuxen, geografiskt och socialt ojämnt fördelad minifolkrörelse med nära anknytning till den stora idrottsrörelsen.

Sett på distans illustrerar de idrottshistoriska föreningarna möjligheterna att bruka historien i den gemensamma identitetens och nostalgins tjänst, detta främst genom att lyfta fram tävlingsprestationer och ledarinsatser. Tävlingsidrottens attraktionskraft och förmåga att skapa livslånga en-

gagemang ger sällsynt goda möjligheter till historiska anknytningar, så goda att den trängt undan andra aspekter av idrottslivet. Man kan här tala om historisk fetischism med inriktning på individuella hjältar, tro-tjänare, lag, föreningar, priser, rekord och evenemang som etsat sig fast i mångas sinnen och blivit viktiga inslag i idrottssamhällets historiebruk.

Referenser

- John Marshall Carter och Arnd Krüger, *Ritual and Record. Sports Records and Quantification in Pre-Modern Societies* (Greenwood Press, 1990).
- Föreningen Idrottsarkivet FIA 1976-2000. Jubileumsskrift 25 år (2000).
- Historisk tidskrift 2002/2*. Svenska historiska föreningen (2002).
- Klas-Göran Karlsson, *Historia som vapen. Historiebruk och Sovjetunionens upplösning 1985-1995* (Stockholm, 1999).
- Jan Lindroth, *Jubileumsskrifterna och den lokalhistoriska idrottsforskningen*. I: *Idrott, historia och samhälle* (1988).
- Jan Lindroth, *De idrottshistoriska föreningarna – en minifolkrörelse?* I: *Idrott, historia och samhälle* (1995).
- Jan Lindroth, *Tjugo år med SVIF. Objektivt och subjektivt om Svenska idrottshistoriska föreningen 1976-1996*. I: *Idrott, historia och samhälle* (IHS; (1996).
- Oredsson, Sverker, *Gustav Adolf, Sverige och Trettioåriga kriget. Historieskrivning och kult* (Lund, 1992).
- Åke Svahn, *Från Albert Wiberg till SVIF. Tal vid femårsjubileet den 1 september 1981*. I: *Idrott, historia och samhälle* (1996).
- Ulf Zander, *Fornstora dagar, moderna tider. Bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte* (Lund, 2001).